

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СЕЛЯНСЬКИХ (ФЕРМЕРСЬКИХ) ГОСПОДАРСТВ РАДІОАКТИВНО ЗАБРУДНЕНОЇ ЗОНИ

Розглянуто тенденції становлення фермерства в Житомирській області. Ідентифіковані загальні проблеми діяльності селянських (фермерських) господарств. Виявлені чинники, що негативно впливають на розвиток фермерства на радіоактивно забрудненій території.

Організаційні форми господарювання в сільському господарстві часів командно-адміністративної економіки мали ряд недоліків, що пов'язані з відчуженням працівників від засобів виробництва та результатів своєї праці. Тому виникла необхідність радикального реформування соціально-економічних відносин, які склалися в державі. Основою здійснення аграрної реформи став перехід до багатоукладності форм власності та забезпечення умов для розвитку всіх форм господарювання, і на цій основі створення конкурентоспроможного аграрного сектора, який би забезпечив продовольчу безпеку країни. Перехід до різних рівноправних форм власності та господарювання дає можливість використати переваги кожної з них, а також створити ринкову економічну систему. Курс, взятий на розвиток ринкової економіки, вимагає становлення і розвитку вільного підприємництва. Адже підприємницька діяльність дає змогу практично реалізувати здібності і творчий потенціал кожного громадянина.

Однією з основних організаційно-виробничих форм підприємницької діяльності в сільському господарстві є селянські (фермерські) господарства. Згідно з чинним законодавством, селянське (фермерське) господарство є формою підприємництва громадян України, які виявили бажання виробляти сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою і реалізацією. Фермерські господарства, як вид малого підприємництва, відіграють важливу роль при подоланні монополізму великих господарств та створенні конкурентного ринкового середовища. Ці господарства швидше реагують на зміни кон'юктури ринку і швидше перебудовуються відповідно до цих змін. Основним концептуальним положенням стратегії розвитку фермерства є формування приватних господарств товарного типу і широкого розвитку їх кооперування.

Однак, необхідно констатувати той факт, що виникнення та розвиток селянських (фермерських) господарств у країні проходить з великими труднощами. Це пов'язано з цілим рядом економічних, фінансових, юридичних та психологічних факторів. При розгляді чинників, які гальмують створення фермерських господарств, не можна не брати до уваги зміну господарської психології українського селянина, що сталася за радянських часів. Працюючи в колгоспах і радгоспах, селяни не мали змоги самостійно приймати господарські рішення, не були зацікавлені в результатах господарювання, не відповідали за те, що робилося в господарствах. Тому і більшість селян сьогодні просто бояться створити своє власне фермерське господарство [3]. Але не слід забувати про те, що кожен із них плідно працював на присадибних ділянках і там реалізовував усі свої творчі здібності виробника, організатора, управлінця. Отже, сьогодні необхідно особливу увагу звертати на процес перетворення особистих підсобних господарств населення, які в

більшості мають натуральний характер, у сімейні фермерські господарства товарного типу. Селяни, які виявляють бажання створити фермерське господарство, мають недостатні знання фермерського законодавства та малий досвід у сферах менеджменту та маркетингу.

Істотною перешкодою на шляху розвитку фермерства є відсутність стартового капіталу при створенні селянського (фермерського) господарства. Якщо питання забезпеченості фермерських господарств земельними ділянками в деякій мірі було вирішено Указом Президента України "Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки" від 3 грудня 1999 р., то фінансові проблеми залишаються не вирішеними і сьогодні. Обмежені можливості державної фінансової підтримки і кредитного забезпечення стримують матеріально-технічне оснащення селянських господарств, внаслідок чого більшість із них є дрібнотоварними виробниками.

Незважаючи на існування суттєвих проблем в Україні відмічається неухильна тенденція розвитку селянських (фермерських) господарств: зростає їх чисельність, збільшуються площі землекористування господарств та нарощується виробництво ними сільськогосподарської продукції. Особливу роль у розвитку фермерства відіграв згаданий вище Указ Президента України. Внаслідок проведених реформувальних дій кількість селянських (фермерських) господарств у країні збільшилась на середину 2001 р.¹ до 40,4 тис. проти 35,5 тис. у 1999 р. Майже вдвічі зросла площа землі у фермерських господарствах в обробітку і досягла 2,2 млн. гектарів або 5% загальної площі сільськогосподарських угідь проти 2,8% на відповідний період минулого року [5]. Отже, можна констатувати той факт, що селянські (фермерські) господарства сьогодні знаходяться на другому етапі свого становлення, коли створено їх достатню кількість, тобто "критичну масу" для розгортання кооперативних процесів [1]. Тепер для вирішення проблем, що уже згадувалися, фермери вдаються до групових дій і створюють кооперативні товариства і асоціації. Сьогодні фермерам важко самостійно здійснювати високоефективне виробництво і переробку сільськогосподарської продукції та забезпечувати сервісне обслуговування виробничих процесів. Цю ситуацію можна значно полегшити, об'єднавши свої зусилля. Створення різних кооперативних фермерських товариств у свою чергу сприятиме створенню нових фермерських господарств, які поповнять ці товариства або створять нові. Тобто, ці процеси дуже тісно пов'язані і сприяють один одному (рис. 1).

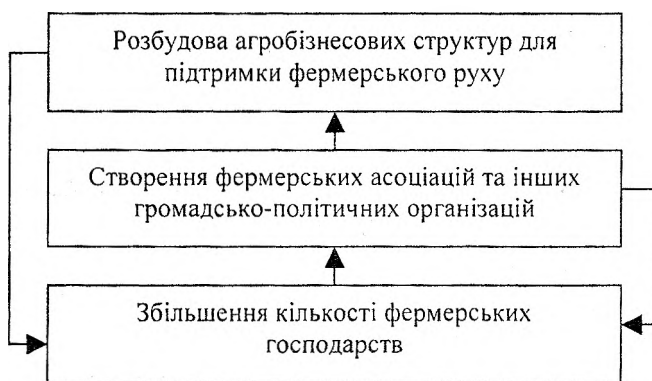

Рис. 1. Логіка розвитку фермерського руху

З вищевказаними труднощами також стикаються фермерські господарства Житомирщини. Про це свідчать темпи формування фермерських господарств області, які до 2000 р. поступово знижувалися. Так, порівняно з попереднім роком кількість їх у 1992 р. збільшилась у 6 разів, у 1993 р. – на 95, у 1994 р. – на 46, у 1995, 1996 рр. – на 19, у 1997 р. – на 23, у 1998 р. – на 13, а в 1999 р. зменшилась на 5 господарств. Проте, у

¹ За даними Асоціації фермерів і приватних землевласників України.

зв'язку з реформуванням колективних сільськогосподарських підприємств після виходу згаданого вище Указу Президента України кількість фермерських господарств у області на початок 2001р. різко збільшилась до 501, проти 360 на початок 2000 р. Площа сільськогосподарських угідь, яку обробляють фермери, в області зросла у 4,4 рази. Середній розмір одного фермерського господарства зріс від 7,6 га в 1992 р. до 76 га в 2000 р. (рис.2).

Отже, на Житомирщині спостерігається тенденція укрупнення розмірів фермерських господарств. Але ці розміри ще не відповідають раціональним, які рекомендовані фахівцями Інституту аграрної економіки УААН, і становлять для зони Полісся: 300-400 га для господарств зернового, 150-300 га – зерново-льонарського, 100-150 га – картоплярського напрямку та від 150 до 400 га для господарств, що спеціалізуються на виробництві тваринницької продукції [4]. Тому у подальшому необхідно звернути особливу увагу на землекористування фермерів, адже розміри селянських (фермерських) господарств повинні забезпечувати оптимальні обсяги виробництва продукції для досягнення високої ефективності господарювання та раціонального використання ресурсів.

Крім загальних, розвиток фермерства на Житомирщині уповільнюється рядом особливих проблем, що пов'язані з радіоактивним забрудненням земель внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС. Це зумовило внесення суттєвих змін у методологію ведення сільського господарства. Технології виробництва продукції, що застосовуються на забрудненій території, повинні забезпечити зв'язування радіонуклідів ґрунтовими структурами, які їх поглинають, і зведення до мінімуму поглинання їх рослинами та тваринами [2]. Досягти цього можна шляхом застосування відповідних агротехнічних та організаційно-економічних заходів, які б забезпечували стійке і ефективне функціонування сільського господарства в умовах радіаційного забруднення. Виробництво сільськогосподарської продукції в районах, які потерпіли від наслідків техногенної катастрофи, скорочувалося вищими темпами, ніж у цілому по Житомирській області. Якщо у 1986 р. частка валової продукції, виробленої цими регіонами була 36%, то у 1995 – близько 31%, а у 2000 р. вона становила 30% [6]. Тому реформування аграрних відносин у районах, що зазнали радіоактивного забруднення, відбувається зі значними труднощами. Зокрема на розвиток і функціонування фермерства в зоні забруднення впливає ряд негативних чинників (табл. 1).

Рис. 2. Кількість селянських (фермерських) господарств та площа їх землекористування в Житомирській області

Таблиця 1

Чинники, що негативно впливають на розвиток фермерства в радіоактивно забруднених регіонах, та шляхи подолання їх дії

Чинник	Прояви негативної дії чинника	Шляхи подолання негативної дії чинника
1. Забрудненість продукції радіонуклідами	<ul style="list-style-type: none"> Відсутність попиту на продукцію Проблема реалізації продукції Низька конкурентоспроможність продукції 	<ul style="list-style-type: none"> Зміна спеціалізації господарств Проведення дезактиваційних заходів Використання екобезпечних технологій (екотехнологій)
2. Додаткові витрати при виробництві якісної продукції	<ul style="list-style-type: none"> Підвищення собівартості продукції Зменшення доходності господарства Низька окупність вкладених коштів 	<ul style="list-style-type: none"> Створення системи державних дотацій до закупівельних цін Фінансування дезактиваційних робіт Відшкодування витрат при застосуванні екотехнологій
3. Ризиковані умови праці	<ul style="list-style-type: none"> Негативний вплив на стан здоров'я Відсутність внутрішніх і зовнішніх мотивацій для інвестицій Підвищений рівень захворюваності Низька продуктивність праці 	<ul style="list-style-type: none"> Екологічний моніторинг Створення сприятливого інвестиційного клімату Розвиток екологічного менеджменту Здійснення соціальних програм спрямованих на покращання умов та безпеки праці
4. Нерозвинутість ринкової інфраструктури	<ul style="list-style-type: none"> Відсутність належної системи маркетингових служб Відсутність структур обслуговуючого типу Недостатнє інформаційне забезпечення Слабка рекламна кампанія 	<ul style="list-style-type: none"> Створення системи цінового моніторингу Організація аукціонів та аукціонів-виставок Розвиток агросервісних структур Створення бірж та агроторгових домів

Так, незадовільна якість продукції, викликана забрудненням її радіонуклідами, створює проблеми реалізації цієї продукції і знижує її конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках. Якщо ж додатково вкладати кошти у виробництво шляхом застосування екобезпечних технологій для зменшення надходження радіонуклідів у сільгосппродукцію, це викличе підвищення собівартості продукції, а отже призведе до зниження доходів фермерських господарств. Ще однією перешкодою є ризиковані умови праці, що спричиняють підвищення рівня захворюваності і зниження продуктивності праці людей, які працюють і мешкають в радіоактивно забруднених регіонах. Тому необхідно, щоб у зоні радіоактивного забруднення інтенсивно розвивалась ринкова та соціальна інфраструктура, окремі складові яких допомагали б вирішувати ці проблеми і сприяли б розвитку фермерства.

Отже, при незаперечному значенні фермерства в економіці держави і Житомирській області зокрема, його розвиток і функціонування все ж відбувається із значними труднощами. До основних фінансових, земельних, кредитних, податкових, матеріально-технічних проблем фермерські господарства радіоактивно забруднених регіонів вимушені вирішувати ряд специфічних проблем, що пов'язані з особливостями виробництва в цих регіонах. Для подолання перешкод у розвитку фермерства радіоактивно забруднених регіонів необхідно: змінювати спеціалізацію господарств; стимулювати використання екобезпечних технологій; створити систему екологічного моніторингу; фінансувати дезактиваційні заходи; здійснювати соціальні програми, спрямовані на покращання умов праці; створювати агросервісні структури; організовувати консультаційні служби для фермерів з технологічних, економічних, юридичних питань господарювання в особливих умовах радіоактивного забруднення.

Література

1. *Зіновчук В.В.* Кооперативна ідея в сільському господарстві України і США. – К.: Логос, 1996. – С.182-187.
 2. *Малиновський А.С.* Еколого-економічні та соціальні аспекти Чорнобильської катастрофи (на прикладі Житомирської області). – К.: ІАЕ, 2001. – С.223.
 3. *Пол Сміт, Пітер Томпсон.* Господарі землі: Посіб. – Великобританія, 1994. -С.14.
 4. Посібник по реформуванню сільськогосподарських підприємств та переробних підприємств. – 2-ге доп. вид./ За ред, *П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка.* – К.: ІАЕ, 2000. – С.69.
 5. *Саблук П.Т.* Аграрна економіка і політика в Україні: підсумки минулого та погляд у майбутнє. Наук.-попул. нариси у 3-х т. Т.2. Аграрна економіка в умовах демократичного державотворення. – К.: ІАЕ, 2001. -С.140.
 6. Соціально-економічна характеристика районів області розташованих в зоні з підвищеним рівнем радіоактивного забруднення: Стат. зб. – Житомир, 2001. -С.54.
-
-